

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати” // Бухгалтерия. – 2005. – № 29(652). – С. 82-86.
2. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.94 № 334/94-ВР із змінами і доповненнями, внесеними законами України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – № 4.
3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.93 № 3689 із змінами і доповненнями, внесеними законами України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 7.
4. Про податок на додану вартість: Закон України від 23.06.2005 № 168/97-ВР із змінами і доповненнями, внесеними законами України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1997. – № 21.
5. Сажинец С. Роялти от операций с нематериальными активами // Бухгалтерский учет и аудит. – 2005. – № 5. – С. 9-12.
6. Сердюк І.Г. Непряме оподаткування операцій з нематеріальними активами // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 25-32.
7. Солодченко І. Учет затрат на создание веб-сайта // www.dtk.com.ua.
8. Солодченко І. Облік бітів і байтів // www.dtk.com.ua.
9. Цивільний кодекс України із змінами і доповненнями, внесеними законами України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 40-44.
10. Шульга С. Щодо відображення інвестицій в нематеріальні активи // Економіст (укр.). – 2006. – № 1. – С. 51-54.

Отримано 11.05.2007

УДК 336.226:339.7

І.М. Крайніков, Українська академія банківської справи НБУ

ПРОБЛЕМА ВІДШКОДУВАННЯ ПДВ ЕКСПОРТЕРАМ І НАПРЯМКИ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Постановка проблеми. ПДВ є одним з найбільш проблемних непрямих податків сучасної податкової системи України, що значно впливає на зовнішньоекономічну діяльність експортерів. Виходячи із принципу призначення, який застосовується в багатьох країнах ЄС та СНД, експортери зустрічаються з проблемою відшкодування вхідного ПДВ від держави, сплаченого ними при виробництві експортної продукції. Проте механізм відшкодування ПДВ у світі на сьогодні не є досконалим, що дозволяє здійснювати тіньові операції і завдає великих труднощів для законослухняних платників податків.

Зрештою, держава не схильна і часто не в змозі відшкодувати ПДВ у відповідний термін і, таким чином, безперервно кредитується за рахунок експортерів. Оскільки ця ситуація цілком вигідна для держави, вона створює платникам податку численні перешкоди для відшкодування ПДВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей механізму стягнення, адміністрування і відшкодування ПДВ присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів і практиків. Серед них виділяються праці М.А. Науменко, А.С. Кирея, А.М. Чередниченка, С.М. Салівона, в яких увага зосереджується на напрямках реформування чи заміни ПДВ іншим податком. Лайам Ебріл, Майкл Кін, Жан Поль Боден, Вікторія Самерс і вітчизняні економісти Е.М. Сердинов, І.М. Данко, П.В. Круш, І.А. Максименко та інші досліджують вплив ПДВ на світогосподарські зв'язки і зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, тоді як Т.І. Єфименко, І.О. Луніні, А.М. Соколовська, В.В. Безкоровайна більше уваги звертають на податкову ефективність ПДВ у світі та Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При дослідженні проблем відшкодування ПДВ більшість економістів обґрунтовують напрямки збільшення податкової ефективності ПДВ або розглядають можливість запровадження альтернативних йому податків, досліджують вплив використання фіктивних схем для отримання відшкодування на зростання бюджетної заборгованості, тоді як залишаються поза увагою підприємства-експортери, які справно сплачують податки і очікують від держави забезпечення гарантій щодо фінансово-господарської діяльності, у тому числі своєчасного відшкодування ПДВ. У цьому випадку необхідно звернути увагу на налагодження і впорядкування взаємозв'язків держави і експортерів, завдяки яким через збільшення ефективності адміністрування ПДВ збільшаться податкові надходження до бюджету, а експортери отримають фінансові стимули від держави.

Мета статті – здійснити комплексне дослідження напрямків збільшення ефективності механізму відшкодування ПДВ експортерам і обґрунтувати їх дію при використанні тих або інших інструментів адміністрування ПДВ.

Виклад основного матеріалу. Однією з гострих проблем експортоорієнтованих підприємств є проблема відшкодування ПДВ з боку держави. За результатами опитування, проведеного в рамках проекту Міжнародної фінансової корпорації, більше половини респондентів-експортерів зіткнулися з проблемою неповернення ПДВ [3].

Останніми роками актуальність теми відшкодування заявлених платниками податків сум ПДВ зростала разом із збільшенням бюджетної заборгованості (рис. 1).

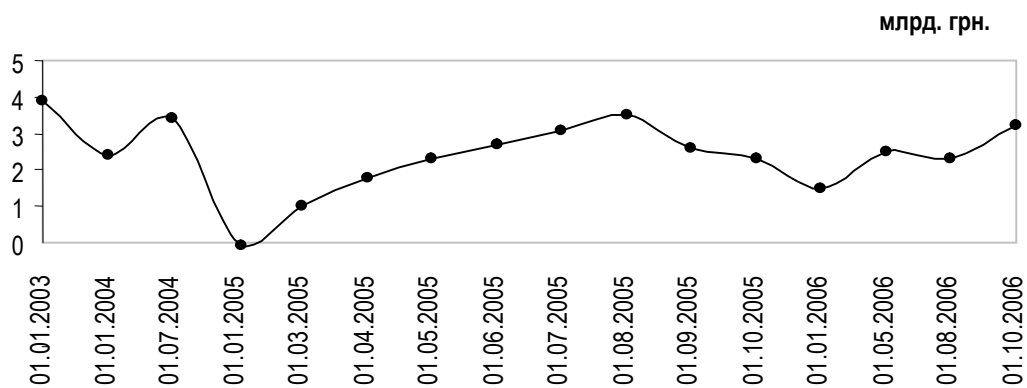

Рис. 1. Динаміка бюджетної заборгованості з відшкодування ПДВ

При цьому сума відшкодованого ПДВ складала від 20 % загальних надходжень ПДВ у 2000 р. до 40 % у 2004 р., що пов'язано як із зростанням експорту, так і із зростанням кількості незаконних операцій щодо отримання бюджетного відшкодування ПДВ. Так, фахівці МВФ відзначають, що шахрайства з відшкодуванням ПДВ відбуваються у всіх країнах, в яких він введений. Проте вони зробили висновок, що рівень відшкодування ПДВ вищий у країнах з більш відкритою економікою, а також у країнах із сучасними податковими і адміністративними системами, які поважають права платників податків. І, навпаки, відшкодування буде нижчим у країнах, що використовують схеми для зменшення кількості і обсягів заявок на відшкодування, і в країнах, де податкові адміністрації і казначейства відмовляються відшкодувати ПДВ у періоди нестачі бюджетних коштів [1].

У цьому випадку нинішній рівень відшкодування ПДВ в Україні можна назвати близьким до оптимального. У той же час даний показник зменшується після 2004 р., що підтверджує зроблені висновки дослідників (рис. 2).

Так, наприклад, у результаті останніх змін у Законі України "Про ПДВ" процедура відшкодування ПДВ з 01.07.2005 збільшилася на 2-3 місяці. Крім того, були внесені зміни, які повинні були сприяти вирішенню проблеми невчасного відшкодування, у тому числі:

- 1) обов'язковість перевірки суми, що заявляється до відшкодування;
- 2) обмеження відшкодовуваних сум фактично перерахованими поставальникам сумами;
- 3) заборона на відшкодування новоутвореним (до одного року) фірмам;
- 4) ліквідація низки пільг, яка повинна була привести до зменшення заявок на відшкодування.

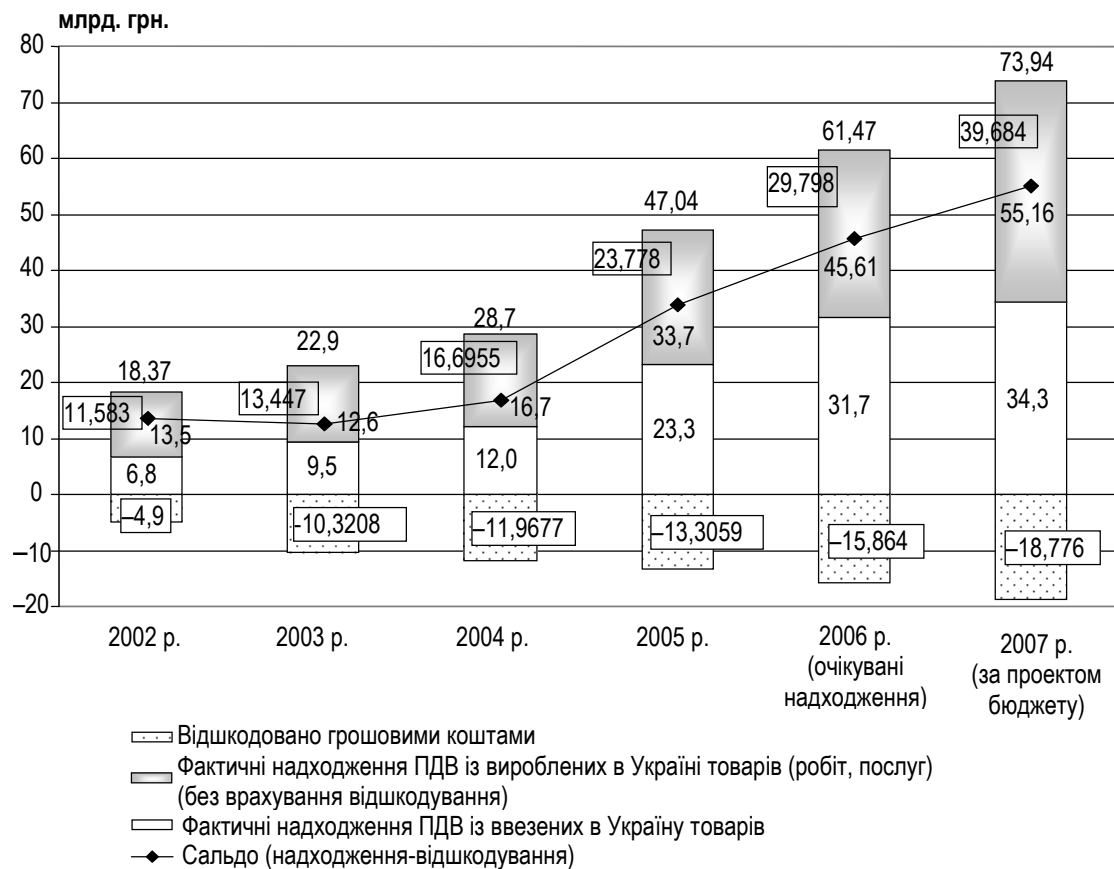

Рис. 2. Динаміка надходження і відшкодування ПДВ

Очевидно, що введені обмеження не сприяють ефективному функціонуванню експортоорієнтованого підприємства. Більше того, деякі чиновники вважають, що малі та середні підприємства не повинні отримувати відшкодування ПДВ взагалі. Тоді як, наприклад, за кордоном новоствореним підприємствам об'єктивно надане право на відшкодування ПДВ у зв'язку зі значними витратами на початковому етапі діяльності.

На практиці жодна країна, яка компенсує ПДВ (до них входить більше 80 країн із 130), не в змозі проконтролювати сплату податку всіма фірмами в ланцюжку "постачальник – виробник – експортер". У результаті все більше підприємств вирішують проблему відшкодування ПДВ через суд, тоді як чиновники вирішують питання особистого збагачення (за даними Міжнародної організації Transparency International в 2006 р. Україна займає 107 місце із 158 по корупції). У зв'язку з цим підприємствам вдається отримати в середньому до 65 % належного відшкодування ПДВ, навіть якщо підприємства виграють справи в судах або звертаються до посередників [3].

У 2004 р. держава спробувала частково розв'язати проблему неповернення ПДВ через емісію облігацій внутрішньої державної позики з терміном обігу п'ять років з дохідністю 120 % від облікової ставки НБУ на суму 1,926 млн. грн. При цьому згідно з Порядком їх випуску, обігу і погашення операції з ПДВ-ОВДП здійснюються через Держказначейство і банки, що є клієнтами депозитарію державних цінних паперів НБУ, виконуючи функції агентів з оформлення простроченої заборгованості з ПДВ за участю Мінфіну, ДПАУ, НБУ. Виходячи з того, що в процесі обігу цих цінних паперів задіяно чимало державних фінансових інституцій, підприємствам було складніше отримати свої кошти через велику бюрократію і корупцію. До того ж експортери повинні сплачувати комерційним банкам за обслуговування цінних паперів, а також у зв'язку з цим, можливо, змінювати обслуговуючі банки заради зменшення операційних витрат. Тому оформлення згаданих цінних паперів не відбувалося такими темпами, як очікувалося.

Проте державними облігаціями активно почали цікавитися на вторинному ринку, у тому числі й нерезиденти. Ринок ПДВ-облігацій значно активізувався протягом червня-жовтня 2004 р., коли дисконт за облігаціями зменшився з 30-40 % у травні до 10 % і менше в осінні місяці. Попит на ПДВ-облігації пов'язаний з високою реальною дохідністю, яка створилась внаслідок того, що первинними власниками облігацій є підприємства (в основному експортери), яким необхідні оборотні кошти. У результаті вони продають їх з дисконтом, який є основним чинником, що визначає реальну прибутковість. Так, при дисконті 10 % ПДВ-ОВДП серії 1 мали прибутковість близько 19,2 %, тоді як середньозважена дохідність розміщених у 2004 р. ОВДП складала 10,83 %. Тим більше, що їх рейтинг за оцінками відомих агентств Moody's/S&P/Fitch досить високий (B1/B/B+).

Такі показники роблять ПДВ-облігації дуже привабливими для зарубіжних інвесторів, особливо на фоні інших ОВДП (прибутковість трьохрічних ОВДП складає 11,7 % річних), українських євробондів (7,6 %) і корпоративних облігацій (близько 10 %).

Отже, за даними основного оператора на ринку ПДВ-облігацій АКБ "УкрСиббанк" у первісній власності експортерів залишилось не більше 10-15 % ПДВ-облігацій (українські резиденти (банки) – близько 40-45 %, нерезиденти – 40 %).

Таким чином, у цілому ПДВ-облігації зарекомендували себе досить ефективним інструментом для вирішення проблеми відшкодування ПДВ експортерам з наступних причин:

- 1) впровадження такого механізму відшкодування ПДВ збільшило обігові кошти підприємств-експортерів і надало можливість збільшити строк повернення підприємствам ПДВ, не вилучаючи у них обігових коштів;
- 2) продаж ПДВ-облігацій комерційним банкам дозволяє не тільки отримати готівку, але й збільшити кредитоспроможність підприємства;
- 3) цей інструмент дозволяє експортерам отримувати кредити, необхідні для розвитку виробництва, використовуючи ПДВ-облігації як заставу;
- 4) підприємство має можливість отримати максимум вартості облігації, застосовуючи операції репо.

Втім, виходячи з того, що з 2004 р. держава більше не вдавалася до емісії ПДВ-облігацій, більшість експортерів користується відповідною нормою закону і повертає ПДВ шляхом зарахування бюджетного відшкодування у рахунок майбутніх платежів з ПДВ [7].

Проте у більш ніж 80 % країн закони дозволяють зараховувати суму, що заявляється до відшкодування, в рахунок погашення боргів за іншими податковими платежами.

І така можливість була передбачена відповідним Указом Президента, який на сьогодні не діє. Також були запропоновані ще три шляхи відшкодування ПДВ на державному рівні:

- у рахунок погашення заборгованості кредитора (кредиторів) платника податку з платежів до Державного бюджету;
- у рахунок погашення платнику податку наданих йому або його кредитору (кредиторам) кредитів, залучених під гарантії держави, та бюджетних позичок, не сплачених на дату проведення відшкодування, в порядку, визначеному Державним казначейством;
- у рахунок погашення простроченої заборгованості позичальників за кредитами, залученими державою під держгарантії, бюджетними позиками і фінансовою допомогою на зворотній основі.

У будь-якому випадку це не є вирішенням проблеми відшкодування як такої, будь то емісія державних цінних паперів чи перекладання на плечі інших державних органів або кредиторів. Тим більше, що на сьогодні держава не несе фінансової відповідальності за невідшкодовані суми. Так, з 01.01.2006 на суму бюджетної заборгованості не нараховується пеня на рівні 120 % від облікової ставки НБУ.

Проаналізувавши дану ситуацію, можна зазначити, що вирішення проблеми може йти на сьогодні двома шляхами: або заміна ПДВ альтернативним податком, або через збільшення ефективності адміністрування ПДВ.

За результатами дослідження вчених був зроблений висновок, що на сьогодні існує багато теорій щодо скасування ПДВ та введення

замість нього альтернативних податків, зокрема податку з обороту або податку з продажу. Однак ці податки мають суттєві недоліки або негативні наслідки для економіки країни, що практично унеможливило їх запровадження [6].

В тому числі слід враховувати не тільки ті вади, котрі притаманні альтернативним податкам, виходячи з їх економічної суті, і не залежні від конкретних умов застосування, а й ті проблеми, які можуть виникнути перед Україною з огляду на сучасну ситуацію у світовій економіці. Йдеться, насамперед, про втрату чинності укладених Україною міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, а також про подальшу неможливість приєднання України до ЄС.

Протягом функціонування ПДВ в Україні було запропоновано чимало напрямків збільшення ефективності адміністрування ПДВ. Найактуальнішими з них є введення ПДВ-рахунків та запровадження електронної звітності з ПДВ.

На сьогодні тільки одна Болгарія використовує ПДВ-рахунки. Проте їх використання в даній країні було зумовлене низкою специфічних чинників.

В Болгарії ПДВ-рахунки були запроваджені, коли існувала повноцінна система електронної звітності перед податковими органами, тоді як в Україні цей процес тільки набуває становлення. До того ж у Болгарії до моменту введення відповідних рахунків існувала жорстка система права на податковий кредит, тобто у разі виявлення факту несплати недобросовісним постачальником ПДВ, це право втрачалось (податкова відповідальність за третіх осіб). Отже, їх введення в Болгарії було послабленням податкового режиму.

Окрім того, більшість економістів і практиків звертають увагу на те, що запровадження ПДВ-рахунків призведе до:

- іммобілізації оборотних коштів підприємств;
- додаткових витрат на обслуговування і ведення обліку ПДВ-рахунків для підприємств;
- додаткових витрат на операційне обслуговування та звітність комерційних банків;
- порушення прав кредиторів у рамках інституту неспроможності, зменшення прав кредиторів при порушенні процедури банкрутства і підвищення кредитних ризиків;
- збільшення перепопону для розвитку малого підприємництва;
- зниження платежів за іншими податками.

У результаті це призведе до:

- збільшення ставок за банківськими кредитами і зростання інфляції;
- зменшення торговельного обороту;

- зниження конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості певних галузей і сфер діяльності.

Очевидно, що є і певні плюси введення ПДВ-рахунків, насамперед, збільшення ефективності адміністрування і запобігання неправомірному відшкодуванню ПДВ. Однак економічний ефект запровадження ПДВ-рахунків перекриється негативними наслідками для економіки в цілому.

Як пом'якшені варіанти були запропоновані в Росії та Україні віртуальні ПДВ-рахунки, або функціонування електронних рахунків-фактур, які у свій час намагалися запровадити в 70-х роках в Кореї, а пізніше в Китаї.

Проте світова практика свідчить, що оптимальним варіантом для збільшення ефективності адміністрування ПДВ є запровадження в країні електронної системи податкової звітності. Очевидно, подання декларацій в електронному вигляді вимагає додаткових витрат на формування єдиної бази податкової звітності платників ПДВ, програмне забезпечення як для підприємств, так і для податкової адміністрації, залучення спеціалістів для обслуговування програмного забезпечення та навчання персоналу. Однак у порівнянні з іншими заходами, що пропонує влада, – це є ліберальним методом контролю за надходженням та відшкодуванням ПДВ. Додатково підприємства отримують можливість зменшити час на передачу податкової звітності до ДПА.

Стандарти подання електронної звітності до податкових органів вже розроблені і на практиці використовуються з II кварталу 2004 р. (з часу набуття чинності відповідних законів про електронний цифровий підпис та електронний документообіг), проте стандарт електронного документа звітності був прийнятий лише у травні 2006 р. На сьогодні не всі податкові адміністрації мають технічне забезпечення для реалізації цього проекту, проте і не всі суб'єкти підприємницької діяльності мають можливість інформатизації своїх бізнес-процесів.

У такому випадку не можна примушувати всіх платників ПДВ подавати звітність в електронній формі. Обов'язковим це має бути лише для тих підприємств, що звертаються за відшкодуванням ПДВ з бюджету. При цьому для того, щоб забезпечити можливість перевірки пред'явлених до відшкодування сум ПДВ, податківці передбачають обов'язкове подання електронних реєстрів податкових накладних.

Таким чином, держава започатковує заходи, які підвищуватимуть ефективність адміністрування ПДВ, що дає можливість швидше викривати шахрайства у сфері відшкодування ПДВ, а підприємствам набагато швидше отримувати належні їм суми податкового кредиту.

Висновки. ПДВ з початку створення відіграв корисну роль у створенні додаткових стимулів для міжнародної торгівлі. Ідея запровадження ПДВ та угод про його уникнення у випадку експорту товарів у країни, з якими укладено відповідні угоди, була особливо привабливою для ЄС і СОТ, виходячи з чого Україна в найближчий час не змінюватиме ПДВ на альтернативні податки. Окрім того, для усунення подвійного оподаткування Україною було укладено 56 угод з торговельними партнерами.

Враховуючи вищезазначене, податкові органи здійснюватимуть певні заходи щодо підвищення ефективності адміністрування ПДВ. Найпривабливішими і достатньою мірою безболісними з них для підприємств на сьогодні є запровадження електронної звітності з ПДВ і відшкодування ПДВ за рахунок ОВДП. В той же час введення ПДВ-рахунків з огляду на стан економіки країни не є доцільним.

За умови примусу підприємств подавати податкову звітність в електронному варіанті підприємства понесуть додаткові витрати, проте, з іншого боку, вони отримають можливість швидше отримувати бюджетне відшкодування ПДВ і в повному обсязі. При цьому держава повинна надавати будь-яку інформаційну і програмну підтримку суб'єктам підприємницької діяльності. У випадку використання державою ПДВ-облігацій для повернення ПДВ підприємствам не слід їх реалізовувати на вторинному ринку за безцінь. Варто максимально використати всі переваги для фінансування своєї діяльності, які надає цей інструмент.

Список літератури

1. Безкоровайна В.В. Податки в системі фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 40-45.
2. Гаррисон Грехем, Крелов Рассел. Возмещение НДС: обзор опыта стран // Рабочий отчет МВФ. – Ноябрь. – 2005.
3. Звіт Міжнародної фінансової корпорації // Проект “Дослідження підприємницької діяльності в Україні” (за сприянням Міністерства закордонних справ Королівства Норвегії). – Грудень. – 2004.
4. Круш П.В., Максименко І.А. Розвиток зовнішньої функції податкової діяльності Української держави в умовах глобалізації економіки // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 3(34). – С. 93-97.
5. Мельник Т.М. Удосконалення оподаткування у сфері зовнішньоторговельних операцій // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 71-78.
6. Науменко М.А. Можливість заміни ПДВ в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7(49). – С. 56-62.
7. Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.97 № 168/97-ВР // <http://www.rada.gov.ua>.
8. Современный НДС / Лайам Сбрилл, Майкл Кин, Жан Поль Боден, Виктория Саммерс: Пер. с англ. – М.: Изд. “Весь мир”, 2003. – 274 с.
9. <http://www.minfin.gov.ua>.

10. <http://www.me.gov.ua>.
11. <http://www.ac-rada.gov.ua>.
12. <http://www.rada.gov.ua>.

Отримано 11.05.2007

Крайніков, І. М. Проблема відшкодування ПДВ експортерам і напрямки її розв'язання [Текст] / І. М. Крайніков // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2007. – Т. 20.– С. 206-215.

